

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TOSHKENT AMALIY FANLAR UNIVERSITETI

ESTONIYA TADBIRKORLIK AMALIY FANLAR UNIVERSITETI

GERMANIYANING ANXALT AMALIY FANLAR UNIVERSITETI

**“Proceedings of the 11th International Conference on Applied Innovations in
IT” XALQARO ILMIY JURNALI**



**TOSHKENT
AMALIY FANLAR
UNIVERSITETI**



**ESTONIAN
ENTREPRENEURSHIP UNIVERSITY
OF APPLIED SCIENCES**

**“ILM-FAN TARAQQIYOTI: MUAMMOLAR, YECHIM VA ISTIQBOLLAR”
MAVZUSIDAGI**

xorijiy olimlar ishtirokidagi

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2023-yil 19-21 dekabr, Toshkent, O'zbekiston

**“ILM-FAN TARAQQIYOTI: MUAMMOLAR, YECHIM VA ISTIQBOLLAR”
MAVZUSIDAGI
xorijiy olimlar ishtirokidagi
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA**

**с участием зарубежных ученых
РЕСПУБЛИЧЕСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС: ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ И
ПЕРСПЕКТИВЫ»**

**ON THE TOPIC OF "PROGRESS OF SCIENCE: PROBLEMS, SOLUTIONS
AND PROSPECTS"
with the participation of foreign scientists
REPUBLIC SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE**

OpenAIRE

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10535632>



**TOSHKENT
AMALIY FANLAR
UNIVERSITETI**



**HOCHSCHULE
ANHALT** University
of Applied Sciences



**ESTONIAN
ENTREPRENEURSHIP UNIVERSITY
OF APPLIED SCIENCES**



Digital
Object
Identifier



Google Scholar



OpenAIRE



Academia.edu
share research

Toshkent 2023

KONFERENSIYA TASHKILIY QO‘MITASINING TARKIBI:

1.	Umarov A.V.	Rais, TAFU rektori
2.	Shonazarov Q.R.	TAFU yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat ishlari bo'yicha prorektor, t.f.n., dotsent
3.	Vapayev M.D.	TAFU o'quv ishlari bo'yicha prorektor, PhD., dotsent
4.	Yusupov O.A.	TAFU rektor maslahatchisi, f.f.n., dotsent
5.	Saidxanov A.N.	TAFU talabalar orasida ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashga ma'sul rektor maslahatchisi
6.	Qayumov O.S.	TAFU ilmiy kotib, f.f.d., professor (moderator)
7.	Saitov E.B.	TAFU rais o'rinbosari, ilmiy bo'lim boshlig'i, PhD., dotsent
8.	Xamrokulova X.K.	TAFU olim ayollar jamiyati raisi, f.f.d., professor
9.	Aripov I.M.	TAFU o'quv uslubiy boshqarma boshlig'i, PhD., dotsent
10.	Shamsiyev B.M.	TAFU hodimlar boshqarmasi boshlig'i
11.	Choriyev U.X.	TAFU sirtqi bo'lim boshlig'i
12.	Xidirov A.M.	TAFU pedagogika fakulteti dekani, dotsent
13.	Mo'minov T.A	TAFU yoshlar bilan ishlash va ma'naviyat-marifat bo'limi boshlig'i, PhD
14.	To'rayev B.E.	TAFU axborot texnologiyalar fakulteti dekani, PhD., dotsent
15.	Pirnazarov G'.N.	TAFU tarix va filologiya fakulteti dekani, PhD., dotsent
16.	Rustamov D..A.	TAFU iqtisodiyot fakulteti dekani, PhD., dotsent
17.	Mengliyev B.R.	TAFU o'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, f.f.d.
18.	Hamroyev G'.H.	TAFU o'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, p.f.d.
19.	Amriddinova D.T.	TAFU ijtimoiy fanlar kafedrası professori, f.f.d.
20.	Egamberdiyeva N.	TAFU tarix kafedrası professori, t.f.d.
21.	Ahmedova M.E.	TAFU pedagogika kafedrası mudiri, p.f.d., prof.
22.	Yo'ldasheva N.	TAFU boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası mudiri, p.f.d., professor
23.	To'yichiyeva S.M.	TAFU psixologiya kafedrası mudiri p.f.n dots.
24.	Yusupova X.I.	TAFU maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası mudiri, PhD, dots
25.	Tojiboyev B.R.	TAFU o'zbek tili adabiyoti kafedrası mudiri PhD, dots
26.	Baxodirov J.A.	TAFU xorijiy til va adabiyoti kafedrası mudiri PhD, dots
27.	Bobojonova Sh.Y.	TAFU xorijiy til va adabiyoti kafedrası dotsenti PhD
28.	Tursunov I.	TAFU rus tili kafedrası dotsenti PhD.
29.	Boymanov H.A.	TAFU chet tillari kafedrası mudiri PhD, dots
30.	Abdullayeva D.	TAFU o'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti f.f.n.
31.	Ziyotova S.	TAFU o'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti PhD
32.	Xujaniyozova Sh.	TAFU o'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti PhD
33.	Sultonova N.	TAFU tarix kafedrası dotsenti PhD
34.	Xashimova M.K.	TAFU pedagogika kafedrası professori p.f.n.
35.	Xudoyberdiyeva S.X.	TAFU o'zbek tili adabiyoti kafedrası dotsenti PhD
36.	Azimov N.N.	TAFU ilmiy bo'lim bosh mutaxassisi
37.	Saidaxmedova O.I.	TAFU o'zbek tili adabiyoti kafedrası PhD dots

Composition of the organizing committee of the conference from foreign and partner organizations

№	Full name	Workplace, position, rank and title, country
1.	Negmatov Sayibjan	Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Honored Scientist of the Republic of Uzbekistan, Academician of the International Academy of Higher School, Honorary Doctor of Sciences of the IMMS named after V.A. White National Academy of Sciences of Belarus, Doctor of Technical Sciences, Professor, Uzbekistan
2.	Umida Hikmatilla	Indiana University and CEO of Hikmat Learning Solutions, LLC, United States of America
3.	Prokofieva Valentina	Daugavpils State Gymnasium, PhD, Daugavpils, Latvia
4.	Axmad Nazarov	Head of the Department of the State Pedagogical University of Tajikistan named after Sadriddin Ainiy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Tajikistan
5.	Ibragimov Raskul	Yuzhno-Kazakhstansky Gosudarstvennyy University named after M.O.Auezova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kazakhstan
6.	Baybekova Madina	Head of the Department of Pedagogy and Psychology at the University of Friendship of Peoples named after Academician A. Kutbekov, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Kazakhstan
7.	Sergei Pichugin	Department of pedagogical technologies of continuing education Moscow city pedagogical university, Candidate of pedagogical sciences, associate professor, Russia
8.	Smirnova Svetlana	Head of the Department of Expertise and Implementation of Educational Programs of the Center for the Development of Vocational Education of the Department of Education and Science, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russia
9.	Ergashov Yokub	Vice-Rector of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Uzbekistan
10.	Donayev Sardor	Vice-Rector of Tashkent State Technical University named after Islam Karimova, Doctor of Physics and Mathematics, Professor, Uzbekistan
11.	Abdullaev Olimjan	Professor of Namangan State University, Doctor of technical sciences, Uzbekistan
12.	Asqaraliyev Odiljan	Vice-rector for academic activities of "PERFECT UNIVERSITY" non-governmental higher education organization, doctor of philosophy (PhD), associate professor, Uzbekistan
13.	Otamuradov Golibjon	Scientific Research Institute for the Study of Problems and Establishment of the Prospects of Public Education Named after A.Avloniy, Tashkent, Uzbekistan

Mif va uning janr tabiati xususida

Gulnora Qayumova,
Toshkent amaliy fanlar universiteti katta o'qituvchisi
olimq@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10439284>

Kalit so'zlar: mif, mifologiya, afsona, obraz, tabiat hodisalari, fantastika, voqea, talqin, syujet, ijrochi.

Annotatsiya; Mazkur maqolada o'zbek folklorida keng uchrovchi miflarning folklor janri sifatida o'ziga xosliklari, folklorning unga yondosh janrlaridan biri afsonalardan farqli tomonlari tadqiq etilgan. Mif va afsonalarning tabiatini aniqlashning mezonlari ishlab chiqilgan. Miflarning folklorning qadimiy janri ekanligi ilmiy asoslangan.

KIRISH

Taraqqiyot sari yuz tutgan yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tub islohotlar barcha sohalarida bo'lgani kabi folklorshunoslikda ham yangi tadqiqot ob'ektlariga murojaat qilish, ilgari deyarli tahlilga tortilmagan yoki kam o'rganilgan nomoddiy madaniy merosimiz namunalariga xolisona ilmiy baho berish uchun keng imkoniyat yaratmoqda. Xususan, xalq badiiy tafakkurining qadimiy qatlamini tashkil etuvchi mifologiya, tabiat voqea hodisalarining ibtidosiga bag'ishlangan miflarni alohida to'plab, tadqiq etish folklorshunoslikning asosiy vazifalardan biriga aylandi. Chunki turli-tuman urf-odat va marosimlar bilan bevosita aloqador bo'lgan folklor asarlari xalqimiz ma'naviy-madaniy hayotida muhim ahamiyat kasb etgan. Bunday ma'naviy meros orqali ajdodlarimiz o'z farzandlarini axloqiy me'yorlarga amal qilish, tabiat va atrof-muhitni e'zozlash ruhida tarbiyalab, Yurt va Ona yerning muqaddas ekanligini uqtirish, qalban va ruhan pok bo'lishga o'rgatishgan. Zero, – xalqning ma'naviy dunyosi uning milliy o'zligini belgilab beruvchi muhim omil sanaladi.

MATERIAL VA METODLAR

Xalqimizning mifologik tasavvurlarini o'rganish miflarning mohiyatini anglashni talab etadi. Miflar to'g'risida fanning turli sohalarida ko'plab gapirilgan. Asosan mif falsafa fani ob'ekti sifatida ko'proq olimlarimiz diqqatini tortib keladi. Biroq, dunyoning yaratilishi borasidagi ma'lumotni tashishi, voqelikni fantastik uslubda tasvirlanishi, eng muhimi, mifda muayyan hodisa tasvirlanib, u og'zaki shaklda tarqalishi hamda ommalashishi mifning folklorga aloqador ekanligini ko'rsatadi. Negadir jahon folklorshunosligida mifning folklorga daxldorligi masalasida ikki xil qarash ustivorlik qiladi.

G'arbiy Evropa olimlari mifni XIX-asrdagidan butunlay boshqacha nuqtai nazardan o'rganmoqdalar. Ular endi oldingilaridan farqli o'laroq, mifni so'zning odatiy ma'nosida "ertak", "fantastika", "xayol" deb emas, balki ibtidoiy jamiyatlarda tushunilganidek, "haqiqiy voqea" va eng muhimi, muqaddas, ahamiyatli va taqlid qilish uchun namuna bo'ladigan voqea sifatida talqin qilmoqdalar.

Bir qator olimlar mifni folklor janri sifatida qarashni taklif etsalar, ba'zi birlari mif diniy tushuncha, unda dinning yetakchilik qilishi sababli folklor janri bo'laolmaydi deb hisoblaydilar.

Bizningcha mif – qadimgi ajdodlarimizning tabiat voqea- hodisalarining kelib chiqish sabablarini izohlashga qaratilgan kichik hajmli og'zaki nasriy hikoyalardir.

Taniqli o'zbek folklorshunosi Akademik To'ra Mirzayev miflar folklorning arxaik janrlari bo'lgan deb hisoblaydi. Rus folklorshunosi Vladimir Yakovlovich Propp miflar o'z mohiyatida dinning yetakchilik qilishi bilan folklorlardan ajratiladi, mif folklorida to'liq ko'rinishda namoyon bo'lmaydi. Ammo mif folklor badiyatining taqqaiyotiga muhim hissa qo'shadi, deb yozadi. V.Ya.Propp Miflarning sehrli ertaklarning tarixiy asoslarini tashkil etishi, sehrli ertaklar syujetida sehrli (evrilish, yo'qdan bor bo'lish, bordan yo'q bo'lish) hodisalarining ifodalanishiga miflar sabab bo'lgan deb hisoblaydi[7. – S.27-28.].

Mify narodov mira – Jahon xalqlari miflari ensiklopedik lug'atida shunday ta'riflanadi: **Mifologiya** (grekcha. μυθολογία ot μῦθος — «rivoyat», «hikoya qilish» va λόγος — «so'z», «hikoya», «uqish») — miflarni o'rganiuvchi fan sohasidir. Miflar dunyoning yaratilishini fantastik tarixi, xudolar va qahramonlarning ishlari haqida hikoya qiluvchi; insoniyat tarixining dastlabki bosqichlarida dunyoni anglash usuli, jamoa-qabila tafakkurining asosiy usuli, tevarak-atrofdagi voqelikni va inson mohiyatini tushuntirishning eng qadimiy usuli bo'lib, zamonaviy fanda miflar va ularning mohiyatini, tafakkur tadrida tutgan o'rmini aniqlovchi fan sohasidir[6.]. A. V. Konstantinov, P. V. Rezvix, S.S.Averinsevar rivojlanayotgan madaniyatlarda mustaqil ravishda miflarning arxaik syujetlari takrorlanadi. Miflar hikoya tarzida ommalashib, ijtimoiy sohalarida, san'at asarlari namunalarini, xalq poeziyasi va adabiy asarlarda ramziy ma'no kasb etadi. Miflar ertaklarga qaraganda voqeilikni samimiy ishonchli tasvirlashi bilan farqlanadi, deb yozadi[5. – S. 475-477]. Bizningcha, miflar ibtidoiy odamlar tomonidan og'zaki hikoya tarzida yaratilgan va ommalashgan. Miflar tafakkurda poetik talqin qilishning ilk tajribalari sifatida qaralmog'i lozim. Mif afsonalarning yaratilishiga zamin hozirlagan.

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Mif va afsonalar o'zbek folklorshunosligida quyidagi olimlar tomonidan o'rganilgan:

1. XX asrning birinchi yarmida Hodi Zarif epik ot obrazi borasidagi Arshaq haqidagi mifologik qarashlarni

tadqiq etgan. XX asrning 60-yillaridan K.Imomov afsonalarni rivoyatlardan farqli tomonlarini o'rgangan.

2. XX asrning so'nggi choragidan boshlab folklorshunos M.Jo'rayev o'zbek xalq samoviy afsonalarini monografik tadqiq etdi. Olim o'z tadqiqotlari davomida miflarning folklor asarlaridagi diffuziyasi –singishini tadqiq etdi.

3. XX asrning 80-yillarida folklorshunos B.Sarimsoqov va N.Hotamovlar o'zbek folklorshunosligida miflarni ilk bor tasnif qilishdi.

4. XXI asrga kelib, folklorshunoslar O.Qayumov va U.Sattorovlar tadqiqotlarida miflarning mavzu ko'lamini va tasnifotiga doir kuzatishlar o'z aksini topdi. Ammo hozirga qadar o'zbek folklorshunosligida mif alohida folklor janri sifatida monografik asosda tadqiq etilgani yo'q.

Yuqorida ko'rib o'tganimizdek V.Ya.Propp tomonidan keltirilgan ta'rifda mif dunyoning yaratilishi haqidagi fantastik tarix deb izohlanmoqda. Darhaqiqat, mifda tasvirlangan voqealar fantastikaga asoslanadi. O'zbek folklorshunosi M.Jo'rayev miflar qadim ajdodlarimizning olamni yaratilishiga bag'ishlangan ibtidoiy tasavvurlari mahsuli sifatida baholaydilar [2. – B. 54]. Folklorshunos O.Qayumov o'zining shomon folklori va shomon mifologiyasi borasidagi kuzatishlarida miflarni ko'zga ko'rinmas olam vakillariga bog'lanishi uning uzoq o'tmish emas, balki doimiy mavjudligini ko'rsatadi deb hisoblaydi [4. – B. 37; 10.–B. 58]. Mifning tabiatida folklorga xos xususiyatlar mavjud.

“O'gay onadan qochgan qiz” nomli og'zaki hikoya mifning yorqin namunasi: “Eshitishimizcha, Oyqizning o'gay onasi bo'lgan emish. U Oyqizni o'gayligi uchun ham, husnda yer yuzida tengi yo'q go'zal bo'lganligi uchun ham juda ham yomon ko'rar, kun bermas, yo'qotish uchun har xil vajlar o'ylab topib, uni urar, har doim qiyinar ekan. Kunlardan bir kuni nima bo'libdiyu o'gay ona bilan Oyqiz qattiq janjallashib, aytishib qolishibdi. Oyning go'zalligini ko'rolmaydigan o'gay ona uning yuziga dasmolni otib yuborgan ekan, bechora Oyqizning yuzi dog' bo'lib qolibdi. Bu xo'rlikka chidolmagan Oyqiz uyidan qochib ketib, tog'ning eng baland cho'qqisiga chiqib olgach, “yana pastga tushsam, o'gay ona qo'lga asira bo'laman, kel, yerda azob ko'rib yurganimdan ko'ra, osmonda ozod qush bo'lib yashaganim yaxshiroq!”– deb o'ylab bir sakrab osmonga chiqib ketibdi va o'zi o'ylaganday qushga emas, balki samo yoritqichi – Oyga aylanib qolibdi. Ana shundan beri u osmonda istiqomad qilar, ammo o'gay onasidan qo'rqib, kunduzi emas, faqat kechasi sayrga chiqar, haliyam undan qochib yurar emish”. Oyning yuzidagi dog'ning kelib chiqishini izohlashga qaratilgan mazkur hikoya mazmun mohiyati bilan mifdir. Guvohi bo'lganimizdek, syujet birgina voqea zaminiga qurilgan, unda tabiat unsurlaridan biri oy va uning yuzidagi dog'ning paydo bo'lish sabablari izohlanadi. Tasvirda inson obrazi ishtirok etmaydi, balki tabiat unsurlari jonlantiriladi. Insonga xos bo'lgan voqeilik tabiat hodisalariga ko'chirilgan. Bizning buning asl mohiyati qadim ajdodlarimizning ta'bu taqiq bilan bog'liq tasavvurlariga borib taqaladi. Qadimgi odamlarga odam haqida hikoya qilishi taqiqlangan. Shuning uchun tasvir ob'yektida odam o'rniga tabiat unsurlari obrazlashtirilgan va ular ishtirokida insonlar

hayotida sodir bo'ladigan voqea-hodisalar fantastik ifodalangan. Ayni shu ibtidoiy og'zaki hikoyalar mif bo'lib, insoniyat badiiy tafakkurining keyingi bosqichlari uchun muhim ahamiyat kasb etgan.

Afsonada esa, tabiat hodisalarining kelib chiqish sababi izohlanmaydi. Afsonada inson obrazi ishtirok etadi, faqat afsonalarda tasvirlangan voqealar hayoliy uydirmaga asoslanadi. “Xivaning bunyod etilishi” nomli afsonaga e'tibor qaratamiz:

“Qadim zamonlarda yer yuzida juda katta suv toshqini bo'lishidan bir necha yil avval xudo o'zining yerdagi noibi Nuh payg'ambarga vahiy yuborib:

- Sen bir kattakon kema qurasan. Ro'yi zamindagi jamiki jon bitgan narsani saqlab qolish uchun har bir jonzotdan bir juftan to'plab, barini kemaga joylaysan. Qirq kechayu qirq kunduz yomgir yogib, yer yuzini suv bosadi. Aytganimni qilsang, o'zing ham omon qolasan, jonivorlarni ham o'limdan saqlab qolasan, debdi.

Toshqinning daragini eshitgan Nuh paygambar o'sha kuniyoq kema yasashga kirishibdi. Ish shunday qizib ketibdi, ustalarga taxta-yog'och yetkazib berib ulgurolmabдилar. Chunki kema judayam bahaybat ekan-da!

Hozirgi Yangiariq tumani yaqinida “Sho'rqo'l” degan kattakon ko'l bo'lgan ekan. Bu ko'lning bo'yida Ibn Hoji Unuqlar qabilasi yashagan ekan. Ularning ichida Hoji Mulk degan bittasi bor ekan, u bir oyog'ini daryoning u yog'iga. Bir oyog'ini bu yog'iga qo'yib olgancha, engashib, suvda suzib yurgan baliqlarni bemalol tutibolar, keyin ularni quyoshga tutib pishirib yer ekan. O'sha zamonlarda Amudaryo Kaspiyga qarab oqar, Xoji Mulk shu daryo bo'yida istiqomat qilar ekan. Xoji Mulk Nuh payg'ambarning kemasibop yog'ochlarni yetkazib berishga bel bog'lab, daryo to'qayzorlaridan yog'och kesishga kirishibdi. Tez orada kemani bitkazibдилar.

Kema qurib bitkazilgach, xudoning amri bilan qirq kechayu kunduz yomg'ir yog'ib, daryolar toshib, yer yuzini suv bosa boshlabdi. Shunda Nuh payg'ambar har bir jonivordan bir juftni olib, kemasiga solaveribdi. Nuhning ikki o'g'li bor ekan, Xabash degan bolasi kemaga chiqishni istamay, suvga g'arq bo'lib, o'lib ketdi. Som ismli ikkinchi o'g'li esa otasiga hamrohlik qilibdi. Som bug'doyrang qora mag'iz odam bo'lgan ekan.

Bular kemada suzaveribдилar, suzaveribдилar, axiri ummon o'rtasida qorayib turgan bir tepalikka ko'zlari tushib qolibdi. Yaqinroq borib qarasalar, bu kavkaz tog'larining cho'qqisi ekan. Suv ko'tarilgandan ko'tarilib, tog'ning yarim beligacha suv ichida qolgan ekan. Shu yerga kelganda Nuh o'zining kemasini o'g'li Somga berib, barcha jonzotlarning in'om- ixtiyorini ham unga topshirib:

-Men shu yerda qolaman, sizlar sayoxatni davom ettiraveringlar,- deb kemadan tushibdi va tog'ning ustiga chiqib ketibdi.

Som kemasini Kaspiy dengizi tomon burib, u yerdan Amudaryoga chiqib suzib kelaveribdi. Suv haddan ziyod ko'payib ketgan bo'lib, daryoning uchi – qirg'og'i ko'rinmas ekan. Bularga quruqlikning qorasi ko'rinavermabdi.

Kemada bir to'ng'iz bor ekan, shuning burniga bitta sichqon tushibdi-da, eshakning qorni ostiga yashirinib

olgancha kemaga kirib qolgan shaytonning gapiga kirib, kemani teshib qo'yibdi. Teshikdan suv kirib, kemadagilar vahimaga tushibdilar, lekin hech qaysisi suvni to'xtatolmabdi. Jonivorlar nima qilishlarini bilmay sarosimaga tushib turishgan bir paytda ilon sudralib boribdi-da, haligi teshik ustida kulcha bo'lib yotib olgan ekan, kemaga suv kirishi to'xtabdi.

Jonivorlar sichqonni quva-quva tinka-madori qurigan yo'lbars xalloslagancha bir chetda to'xtab damini rostlamoqchi bo'lib, bir aksa urgan ekan, burnidan bir narsa tap etib yerga tushibdi-da, miyovlagancha sichqonni quvalay ketibdi. Bu jonivor mushuk ekan, u yo'lbarsning burnidan tushgani uchun rang-tusiyam unga juda o'xshar emish. Mushuk bilan sichqonning bir-biriga g'animligi ham ana shundan qolgan ekan.

Bular yana suzib ketaveribdilar, Som yaqin orada quruqlik bor – yo'qligini bilib kelish uchun kemadagi qanotli jonivorlarni birma- bir uchirib ko'ribdi. Lekin qushlarning hech qaysisi yerni topa olmay, qanotlari toliqib, qaytib kelibdilar. Shunda Som oqqush bilan kaptarni uchiribdi.

Ilgari Amudaryo hozirgi xivaning usti bilan Kaspiyga qarab oqar ekan. Ichangal'aning o'rni ulkan tepalik bo'lib, daryo o'zani uning ikki tomonidan aylanib o'tar, lekin unga sira daxl qilolmas, yuvib ketolmas ekan. Oqqush bilan kaptar uchib yurib, shu tepalikning ustiga borib qolishibdi. Shu payt kech kirib, qorong'i tushib qolgan ekan. Quruqlik borligini ko'rgan oqqush quvonganidan «quvoq!», «Quvoq!»- deb ovoz berib bildiribdi, bu «quruq yer bor!» - degani ekan.

Kaptar esa qanotlarini tapillatib, qarsak chalib, odam yashasa bo'ladigan joy topilganligini ma'lum qilibdi.

Som kemasini qushlar ovozi kelgan tomonga qarab buribdi. Ancha suzib borib qarasar, chindan ham suv o'rtasida bir tepalik qorayib ko'rinib turganmish. Buni ko'rib, kemadagilarning dili xushnud bo'lib, hammalari kemadan tushibdilar. Som tepalik ustiga joy qildirib, yotib uxlabdi. Yarim oqshom tush ko'ribdi, tushida atrofida mingta chiroq yonib turganmish. Som seskanib, uyg'onib qarasa, chor –atrof zimiston, ko'rganlarining bari tush ekan. Som yana joyiga yotibdi, ammo hech uyqusi kelmabdi. «Bu chiroqlarda bir xikmat bor!»-deb o'ylabdi u. «Borib tushumning ta'birini otamdan so'rab, bilib kelayin»-debdi.

U ertasi kuni tong otar-otmas nuh paygambarning oldiga yo'l olibdi. Nuh payg'ambar o'g'lining gaplarini eshitib bo'lgach:

- O'sha tepalikka qo'rg'on quringlar. U juda qulay joy ekan, sizlarga bir umrlik boshpana bo'ladi,- debdi.

Som qaytib kelib, tushida chiroq yoqilgan joylarni baland devor bilan qala qilib o'rab olibdi. Odamlar ko'payib, qala ichiga uylar quribdilar. Shunday qilib Ichangala paydo bo'libdi.

Kunlardan bir kuni ilon Somning oldiga kelib:

- Senga bir arzim bor!- debdi.

- So'zla, ne arzing bor?- debdi Som.

- Men kema teshilganda, suv kirayotgan teshik ustida kulcha bo'lib yotib, hammalaringizni o'limdan saqlab qoldim. Men bo'lmaganimda hammangiz suvga g'arq bo'lib ketardilaring. Endi mening ham bitta shartim bor, shuni bajarsangizlar, -debdi ilon.

- Qanday sharting bor? – so'rabdi Som.

Shunda ilon:

-Dunyoda qaysi jonivorning go'shti shirin bo'lsa, o'shani menga luqmai halol qilsang, - deb javob beribdi.

Som dunyoda nimaning go'shti laziz ekanligini aniqlash uchun bir pashsha bilan chivinni yuboribdi. Ular har bir jonivorni chaqib, go'shtining ta'mini totib ko'ribdilar, ammo odam go'shtidan mazalirog'ini topolmabdilar. Ular bu xabarni Somga ma'lum qilish uchun oshiqibdilar. Bir qaldirg'och pashsha bilan chivinning ishlaridan voqif bo'lib yurgan ekan, Somning qarorgohi oldida ularni kutib turibdi.

- Qani, hormanglar endi, shovvozlar! Nimaning go'shti shirin ekan, bildingizlarmi? – deb surabdi qaldirgoch.

- Odamning gushtidan shirin et yo'k ekan dunyoda – deb javob berishibdi ular.

- Oh-oh tillaringdan aylanay! Qani, shunday xushxabarni keltirgan tilingizni bir ko'rsating, bir o'pib qo'yayin! – debdi qaldirg'och.

Pashsha bilan chivin qaldirg'ochning maqtovidan iyib ketib, og'izlarini katta ochib tillarini chiqarib ko'rsatishgan ekan, qaldirg'och bir cho'qishda ularning tillarini uzib olibdi.

Bular qal'aga kiribdilar. Som bilan ilon xabarni kutib o'tirishgan ekan, pashsha bilan chivin kela solib, tillari uzilgan emasmi, gapir olmay nuqul g'ung'illasharmish. Ilon hech narsaga tushun olmay, qaldirg'ochdan:

Bular nima deyishyapti o'zi? – deb so'rabdi.

Men bularning gaplariga tushunib turibman, - debdi qaldirg'och, ular olamda qurbaqa go'shtidan shirin, mazali luqma bo'lmas ekan deyishyapti.

Bu gapni eshitgan ilon qurbaqa go'shtining qanaqaligini yaxshi bilardi ekan, shuning uchun jig'ibiyroni chiqib, bir sapchib, qaldirg'ochning dumiga osilibdi. Qaldirg'och jon holatda uchgan ekan, ammo uning dumini tishlab olishga ulgirmagan ilon bir necha patlarni uzib olibdi. Shuning uchun qaldirg'ochning dumi ayri bo'lib qolgan ekan. Odamlarni ilon ofatidan saqlab qolgan qaldirg'och o'shandan buyon kishilarning xonadonida yashay boshlagan ekan.

Ichangal'a bunyod etilgandan keyin, bu joy uning o'rnidagi quruqlikni birinchi bo'lib ko'rgan oqqush «Quvoq! Quvoq!» - deb Somga xabar berganligi uchun Quvoq deb atalibdi. Keyinchalik bu nom Xivaq deb o'zgartirilib, asta-sekin Xiva atamasi kelib chiqqan emish.

Ko'rinadiki, afsonalarda tarixiy zamon mavjud. Voqealar qadimda, qaysidir hukmron zamonida bo'lganligi izohlanadi. Afsonalarda miflarga qaraganda mavzu doirasi chegaralanmagan. Miflarda mavzu doirasi chegaralangan. Miflar yo dunyoning yaratilishi, yo muayyan tabiat hodisasining paydo bo'lishi, yoki dunyoning tugallanishini izohlashga qaratilishi bilan farqlanib turadi. Afsonada esa, ibtidoni izohlash prinsipi mifdan ko'chgan bo'lib, toponimik ob'yektlar nomini izohlash holati kuzatiladi.

Xulosa

Xullas, mif folklorning mustaqil janridir. Mifning folklor janri sifatidagi o'ziga xosliklari quyidagilarda ko'rinadi:

1. mif kichik epik voqeani bayon qiladi. Bunda syujet birgina voqea zaminiga quriladi.

2. mifda voqealar fantastikaga asoslangan holda ifodalanadi.

3. Mifda tasvirlangan voqealarda inson obrazi ishtirok etmaydi, balki insonga xos bo'lgan xatti-harakatlar g'ayri tabiiy mavjudotlar tomonidan bajariladi.

4. Mifda tasvirlangan voqealar tabiat voqea va hodisasining kelib chiqishini izohlashga qaratiladi.

5. Mif ham og'zaki ijro etiladi va og'zidan og'izga, avloddan avlodga o'tib keladi.

6. Mif ham jamoa tomonidan yaratiladi. Uning muallifi noma'lum.

7. Mif maxsus ijrochi talab etmaydi, ya'ni istalgan joyda istalgan vaqtda, istalgan shaxs tomonidan ijro etiladi.

8. Miflarning ham ijrochi almashgan sayin variantlari paydo bo'ladi. Ya'ni variantlilik mifda ko'zga tashlanadi.

Mif va afsonalarni qiyosiy asnoda tadqiq etishimiz uchun ularning janr tabiatini aniqlash mezonlarini to'g'ri belgilashimiz lozim. Bizningcha mif va afsonalarni o'zaro farqli va o'xshash tomonlarini oydinlashtirish orqali ularning janriy belgilarini aniqlash imkoni bo'ladi. Buning uchun mif va afsonalarning janr tabiatini quyidagi mezonlar orqali aniqlashimiz mumkin:

1. Tasvirlangan voqea hodisalarning tasvirlash uslubiga ko'ra (tasvir fantastikaga asoslanadimi? Yoki xayoliy uydirmaga?)

2. Tasvirlangan voqea va hodisalarning mavzu chegarasi(mifda tabiat hodisasining kelib chiqishi izohlanadi. Afsonada mavzu chegaralanmagan, istalgan mavzuda bo'lishi mumkin).

3. Tasvirlangan voqea va hodisalarda obrazlar sifati va ishtiroki (Mifda inson obrazi ishtirok etmaydi, afsonada ishtirok etadi).

4. Tasvirlangan hodisalarning sodir bo'lishi zamoni va makoni (mifda noma'lum davrda, kosmosda sodir bo'ladi).

5. Ijro o'rni va ijro uslubiga ko'ra(har ikki janr istalgan shaxs tomonidan istalgan paytda ijro etilishi mumkin. Ya'ni maxsus ijrochi talab etmaydi).

6. Folklorga xos an'anaviylik(ononimlik – muallifning noma'lumligi, jamoa tomonidan yaratilishi, og'zaki tarzda ijro etilishi va og'zidan og'izga ko'chib tarqalishi).

Adabiyotlar:

1. Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari . – Toshkent, "Fan", 2009.

2. Jo'rayev M. O'zbek xalq samoviy afsonalari. – Toshkent, Fan, 1995.

3. Jo'rayev M. O'zbek folklorshunosligi. – Toshkent, 2021.

4. Kayumov O. O'zbek shomon marosim folklori poetikasi. – Toshkent, Moliya-iqtisod, 2021.

5. Konstantinov A. V., Резвых Р. В., Аверинцев С. S. //Meotskaya arxeologicheskaya kultura Mongolo-tatarskoye nashestviye [Elektronnyy resurs]. – 2012. – S. 475-477./ <https://ru.wikipedia.org>

6. Mify narodov mira : Ensikl. v 2 t. / gl. red. S. A. Tokarev. — 2-ye izd. — M. : Sovetskaya ensiklopediya, 1987-1988.

7. Propp V.Ya. Istoricheskiye korni volshebnoy skazki. – Leningrad, izd. Leningradskogo universiteta, 1986. – S.27-28.

8. Raxmonova M. O'zbek xalq afsonalari poyetikasi. Filol.fan.dokt.diss. – Toshkent, 2018.

9. Rizoyeva M. O'zbek xalq mifologik afsonalari. – Toshkent, Moliya-iqtisod, 2022.

10. Qayumov O. O'zbek shomon marosim folklori. – Toshkent, Moliya-iqtisod, 2020.